

Біблійні Єрусалими

ЛУКАШ ПОПКО

27 ЛЮТОГО 2019

Заснували Єрусалим не як святе місто. Він був просто частиною цього світу, якою зацікавився Бог.

Фото: Raffi Youredjian

У Писанні він спершу з'являється в часи Авраама як Салем разом зі своїм таємничим царем-священиком Мелхіседеком (Бут 14, 18), а згодом під тією самою назвою – у Пс 76, 3. Пізніше читаємо, що інший цар Єрусалима, Адоніцедек, бореться з ізраїльтянами (ІН 10, 3) і що Юда

доценту спалює місто (Суд 1, 8). За біблійним описом, минуло щонайменше двісті років від прибуття ізраїльтян до Ханаану, доки Давид, прагнучи об'єднати ізраїльські племена, вирішив здобути цю євусійську твердиню та зробити її столицею нової держави (2 Сам 5, 6).

Святий Сіон

Євангеліст Йоан не дарма вдається до образу заснування Храму, щоб розповісти про Слово, яке «оселилося між нами». Господь відмовив Своему слугі Давидові цієї честі, але погодився, щоб домівку для Бога Якова збудував його син Шломо, Соломон. І то після яких підготувань! Щоб зможти розпочати будівництво, він мусив здобути надприродну мудрість (1 Цар 3) і в мирі правити майже райською країною. Писання не раз зазначає, що Бог не просив збудувати святиню – навпаки, це благодать, яку Він дав (2 Сам 7, 7; 1 Цар 8). Відтоді Єрусалим став обраним місцем: його історія нерозривно пов'язана з Храмом чи браком Храму, а Сіон – святий пагорб – стає його другим іменем.

Так само й Адонай Саваот, Господь Військ, отримує новий титул: Той, Хто мешкає на Сіоні. Довірявши Мойсеєві Своє ім'я, Він дав людям доступ до Себе, а поставивши серед них Свою скинію, став іще ближчим.

Численні тексти Писання намагаються схопити цей єрусалимський дар близькості Бога. Єрусалим – місто Господа, отже, людський цар міста теж належить до цієї святої сфери, стає Його сином (Пс 2; 110). Раз тут живе Бог, то й до Едему рукою подати. Святиня повна пальм і херувимів – і багато тестів Святого Писання побудовано так, що складно сказати, біблійний образ Едему надихнув на опис Храму чи навпаки. Іноді навіть непросто розрізнити, чи йдеться про земне місто і його святиню, чи про місце з іншого виміру: «Ріка, – її відноги звеселяють місто Боже, святі Всевишнього чертоги. Бог серед нього, воно не похитнеться; Бог йому допоможе перед світанком» (Пс 46, 5-6). А проте в Єрусалимі нема й наколи не було річки. Є натомість джерело, Гіхон, назване – звісно, не випадково – однією з річок, що течуть із Едему (Бут 2, 13).

Пропащий

Усі ці міфічно-містичні тексти про Єрусалим писали люди, які були також занурені в його повсякдення й історію, часто зовсім безславну. Як вказує Писання, не тільки великий фараон

розграбував Єрусалим і його Храм (1 Цар 14, 25-26), а й, пізніше, Йоас, ізраїльський цар (2 Цар 14, 13-14). Соломон збудував не лише Господню святиню на Сіоні, а й капища для інших богів: Кемоша й Молоха (1 Цар 11, 7). Що сильніше псалми вихваляли святість Єрусалима, то більше дошкуляла незугарна реальність. Що ж, місто було, мабуть, як кожне інше: сповнене корупції, занурене в торгівлю, перейняте щоденними справами й релігійними святами.

Потрібен був пророк, дошкульний, як Ісаїя, щоб назвати Єрусалим «зона» (у деяких перекладах ідеться про розпусницю, але обґрунтовані й різкіші прочитання): «Ой, якою ж стала повією столиця вірна, сповнена правосуддя, в якій панувала справедливість, тепер же – душогубці!» (Іс 1, 21). Єрусалим, який віддається за гроші, – це не менш важлива біблійна тема, ніж святий Єрусалим. І коли його називають повією, не йдеться про мізогінію: пам'ятаймо, що пророки скеровували свої слова передовсім до чоловіків, саме їх прагнучи зачепити такими докорами. Ніхто, мабуть, не писав про Єрусалим уїдливіше за Єзекиїла. Уже з перспективи вигнання в найдовшому розділі Святого Письма (Єз 16) пророк нагадує мешканцям Єрусалима про їхню історію й ідентичність, розповідаючи про гарну й непостійну жінку. Господь порятував її молодю, дав їй красу й багатство, врешті-решт, одружився з нею. З відкиненої вона перетворилася на привабливу й знамениту на весь світ королеву-розпусницю. Вона віддавалася кожному сусідові, убивала власних дітей, платила коханцям зі статків чоловіка. Тож її стратили як перелюбницю й убивцю. Так пояснює Бог через Єзекиїла знищення Єрусалима і Храму.

Єрусалим не раз показували як заплакану жінку: вдову, матір, позбавлену дітей, пропашу в кожному сенсі слова. Він сам причина своїх нещасть. У Плачі Єремії Єрусалим отримує голос: «Споглянь, о Господи, на мої злидні, бо ворог зростає» (Плач 1, 9). Може, його страждання й заслужені, але це не применшує болю волання. Ба більше, Єрусалим певен, що за його нещастями стоїть також Бог. Трагедія міста виявляється не меншим знаком для вірних, ніж його нетривка святість: «Тому й здійснив Господь слово Своє, що виповів був проти нас і проти правителів наших, які правили Ізраїлем, проти царів наших, проти князів наших, проти ізраїльтян та проти юдеїв. Під усім простором небесним не було зроблено того, що Він учинив у Єрусалимі згідно з написаним у законі Мойсея, що кожний з нас їстиме м'ясо свого сина, кожен – м'ясо своєї дочки» (Вар 2, 1-3).

Нова ідентичність

Треба зазнати смерті, щоб цінувати воскресіння. Воскресіння – це, мабуть, найкраща аналогія

до описів нового Єрусалима. Її джерело – Пасха Христа, Який, перейшовши через смерть, більше не повертається до попереднього життя. І теологічні тексти, у яких ідеться про відбудоване місто, теж говорять уже про інше місце. Не можна повернутися до того Єрусалима, який був до падіння, до смерті.

В останніх розділах Єзекиїла (40–48) ми разом із пророком опиняємося в «ізраїльській землі», де перед нашими очима розгортається «щось наче міська будівля». Місто вимірюють і описують, але воно залишається порожнє. Ба більше, назва «Єрусалим» не лунає. Навіть навпаки, в останньому вірші сказано, що відтоді місто називатиметься «JHWH-szamma», «Господь там». Відбудоване місто з пророцьких описів дедалі складніше знайти на мапі.

А що ж це за Єрусалим світла, про який співає Ісаїя, звертаючись до пропащого міста? «Устань, засяй! Зійшло бо твоє світло, слава Господня засяяла над тобою!» (Іс 60, 1). Сіон стає Синаєм – горою світла, місцем об'явлення для всіх народів, центром світу. І знову з'являється низка імен, наданих місту, його брамам і мурам: «Тебе ж назвуть пошукуванням, непокинутим містом» (Іс 62, 12).

Цю вирішальну та глибоку перемену можна спокійно порівняти з самим сотворенням: «Коли Господь обмиє бруд дочок сіонських і очистить Єрусалим від крові, що посеред нього, духом суду й духом руйнування, тоді Він прийде й опочине над усяким місцем на горі сіонській і над її зборами, як хмара в день, як дим і як світло палаючого вогню у ночі. Бо слава Господня буде над усім, мов захист, мов намет» (Іс 4, 4-6). Вітер, вогонь, вода. Єрусалим буде місцем, де сконцентрується весь світ – споганене створіння, яке очистить палючий Руах, присутній і за першого сотворення. У цьому місті довершиться також новий Вихід, як свідчать хмара й дим. Нарешті, мотив намету, тобто весільної хупи (пор. Пс 19, 5-6), вказує, що це саме Єрусалим, а не жодне інше місто, стане місцем заручин.

Єрусалим Одкровення вписується в той самий радикальний контраст. З одного боку, це місто смерті: «Місто велике, яке зветься духовно Содом і Єгипет, де також їхній Господь був розп'ятий» (Одкр 11, 8). Тут навіть не згадано назви «Єрусалим». Як Содом, воно приречене на винищення, як Єгипет, воно стане місцем закам'яніння сердець і пошестей, у яких Господь об'явить Свою велич. А з іншого боку, є також «Новий Єрусалим», про який автор щоразу додає, що він «сходить з неба, від Бога» (Одкр 3, 12 і 21, 2.10). Мабуть, складно виразніше сказати, що це нове місто збудував Господь. Воно розкішне, але тут нема святині, бо присутність Бога наповнює ціле місто. Святе Писання не завершується міфом про вічне повернення. Ми не повертаємося до едемського саду, наче й не було нічого. Навпаки, це місто: людство після падіння, усе, що двозначне й темне, буде залучене в Господню вічність.

Столиця Мудрості

Тексти, про які йшлося досі, здебільшого належать до пророцької традиції. Книги Мудрості спершу переймалися не Ізраїлем чи його історією, а долею людини загалом. Соломон був більше фігурою мудреця, ніж історичною постаттю з кісток і крові. Єрусалим, щоправда, був столицею екзистенціаліста Когелета, який називав себе «царем в Єрусалимі» (Проп 1, 1), але без зв'язку з реальним містом.

Усе змінюється в книзі Сираха. Уперше джерелом міркувань мудреців стає не тільки сотворіння й загал людського досвіду, а й історія Ізраїлю та його писання. З теологічного погляду тут найважливіша поема, у якій пані Мудрість говорить про свою дорогу до Єрусалима (див. Сир 24). Вона була присутня, коли постав світ, і перебуває всюди, а проте шукала місця, де оселитися. «У святому наметі перед ним я служила, і укріпилась я у Сіоні. У місті улюбленім він оселив мене, і в Єрусалимі – влада моя» (Сир 24, 10-11). Саме тут Мудрість пускає корені та – що нас уже не дивує – стає райським деревом життя. Її ототожнено з книгою Буття (див. Сир 24, 23). Як раніше близькість до Єрусалима і Храму означала доступ до Бога, так тепер кожен, хто вивчає Писання, нехай і живе в Олександрії чи Вавилоні, має доступ до святої землі та святого міста, до раю, де мешкає Бог.

Двозначний, як хрест

З новозавітних авторів Єрусалимові особливе місце у своїх двох книгах віддав святий Лука. Ціле його Євангеліє сконструйоване як подорож Ісуса до Єрусалима, і навіть Євангеліє дитинства кружляє довкола теми святині. Саме там священик Захарія зустрічає Гавриїла, там жертвують новонародженого Ісуса, там Він навчає дванадцятирічним дітям – утілена мудрість.

Єрусалим у Луки видніється на горизонті, мов хрест, у всій своїй двозначності – смертоносний і життєдайний: «Однак сьогодні, завтра й ще наступного дня Я мушу простувати далі, бо не годиться, щоб пророк загинув поза Єрусалимом. Єрусалиме, Єрусалиме, що вбиваєш пророків і каменуєш посланих до тебе! Скільки разів Я хотів зібрати твоїх дітей, немов квочка свій виводок під крила, – та ви не захотіли!» (Лк 13, 33-34). По-іншому, ніж у решті Євангелій, після Воскресіння апостоли мусять залишитись у Єрусалимі, щоб чекати зіслання Духа; і з розіслання учнів на весь світ розпочинаються Діяння апостолів.

Образ світу

Я живу в Єрусалимі з перервами вже вісім років і дивлюся на нього зі змішаними почуттями – як, зрештою, на цілий світ і на себе самого. Це місто – випадковий результат людських амбіцій і плід Божого плану, воно відкинута й обране, убивче й життєдайне. Читання про Єрусалим у Єрусалимі буває кумедне, болісне чи зворушливе, як спізнання того, що не тільки я читаю Писання, а й воно читає мене.

Єрусалим – це символ у вузькому значенні слова: видима й конкретна реальність, що відсилає до реальності, яку складно схопити, – до обраного народу, Церкви, людського суспільства, до всього сотвореного світу після гріхопадіння. Єрусалим – це місце зустрічі з Богом, бо в ньому є щось від кожного міста, від кожного суспільства й від кожного людського життя.

Текст уперше опубліковано в часописі «Tygodnik Powszechny» 20.06.2017

Переклала Галина Глодзь

ЛУКАШ ПОПКО

27 ЛЮТОГО 2019

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line **284**